

Rozdział I. Majątek wspólny – konstrukcja prawna

§ 1. Instytucja ustroju wspólności i zakres wspólności w wybranych państwach europejskich

Ustrój ustawowej wspólności majątkowej małżeńskiej w nowoczesnym znaczeniu został w Europie po raz pierwszy wprowadzony w Związku Radzieckim w 1926 r., jako wyraz równości małżonków oraz emancypacji kobiet¹. Jednym z celów wprowadzenia nowego ustroju majątkowego małżeńskiego było zapewnienie słabszemu ekonomicznie małżonkowi ochrony na wypadek rozvodu lub rozwiązania związku małżeńskiego. Wspólność majątkowa wywodzi się więc z idei wspólnoty małżonków i uwzględnia wkłady obojga małżonków w budowanie zarówno majątkowych, jak i niematerialnych podstaw rodziny.

Ustrój wspólności majątkowej zastąpił funkcjonujący wcześniej powszechnie w stosunkach majątkowych małżeńskich reżim rozdzielności majątkowej. Po II wojnie światowej regulacja radzieckiego ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej stanowiła inspirację dla innych państw i została wprowadzona również w europejskich porządkach prawnych². Praktycznie wszystkie prawa majątkowe małżeńskie państw Europy wschodniej przewidywały instytucję ustroju wspólności majątkowej³. Bułgaria wprowadziła ten ustrój majątkowy małżeński w 1968 r., a wcześniej został on już przyjęty przez ustawodawcę w Czechosłowacji, na Węgrzech, w Jugosławii oraz w Rumunii. Kraje skandynawskie oraz państwa należące do tradycji germańskiej⁴ wprowadzały rozwiązania alternatywne do ustroju wspólności majątkowej. Rozwiązania te również zmierzały do ograniczenia nierówności istniejących w sytuacji majątkowej

¹ B. Rešetar, *Matrimonial Property in Europe: A Link between Sociology and Family Law*, vol. 12.3 *Electronic Journal of Comparative Law* 2008, <http://www.ejcl.org/123/art123-4.pdf>.

² Przykładowo we Francji, Włoszech, Hiszpanii, Belgii, Portugalii czy na Malcie.

³ H. van Wyk, *Matrimonial Property System in Comparative Perspective*, *AJ* Nr 53, 1983, s. 59.

⁴ Przykładowo Niemcy, Austria, Grecja czy Szwajcaria.

małżonków i polegały na wprowadzeniu do majątkowego prawa małżeńskiego przepisów konstruujących odroczoną wspólność majątkową małżeńską⁵, która zakładała powstanie wspólności majątkowej w chwili ustania małżeństwa.

Regulacje majątkowe małżeńskie wielu państw europejskich przewidują obecnie konstrukcję ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej przyznając mu rolę ustroju ustawowego⁶. Wprowadzenie reżimu wspólności majątkowej małżonków jest często uzasadniane potrzebą ochrony rodziny jako całości oraz koniecznością zapewnienia jej minimum bezpieczeństwa materialnego. Można więc stwierdzić, że wspólność majątkowa małżeńska w europejskich porządkach prawnych jest podstawowym modelem regulowania małżeńskich stosunków majątkowych i funkcjonuje w dwóch wariantach konstrukcyjnych tj. jako wspólność natychmiastowa⁷ powstająca jednocześnie z zawianiem małżeństwa (*immediate joint marital property regime*) lub jako wspólność odroczona, która powstaje z chwilą ustania małżeństwa. Generalną zasadą natychmiastowej wspólności majątkowej jest przyznanie każdemu z małżonków praw w majątku wspólnym oraz uprawnienia do zarządzania nim począwszy od chwili powstania małżeństwa. Natychmiastowa wspólność majątkowa charakteryzuje się istnieniem w trakcie trwania małżeństwa trzech mas majątkowych, a to majątku wspólnego małżonków oraz dwóch odrębnych majątków osobistych każdego z małżonków. Każdy z małżonków zarządza samodzielnie swoim majątkiem osobistym, a zarząd majątkiem wspólnym prowadzony jest wspólnie przez małżonków. Konstrukcja ta prowadzi do funkcjonowania wspólności majątkowej praw małżonków na zasadach wspólności łącznej. Z kolei koncepcja wspólności odroczonej zakłada powstanie wspólności majątku małżonków dopiero z chwilą ustania związku małżeńskiego, a przed tą chwilą małżonkowie funkcjonują w ustroju rozdzielności majątkowej, w której prawa małżonków do przyszłego majątku wspólnego często zostają przez ustawodawcę w różny sposób zabezpieczone.

⁵ B. Rešetar, *Matrimonial Property in Europe*.

⁶ Konstrukcja ustawowej natychmiastowej wspólności majątkowej małżeńskiej obowiązuje obecnie w prawie francuskim, bułgarskim, chorwackim, duńskim, estońskim, hiszpańskim, holenderskim, litewskim, luksemburskim, maltańskim, portugalskim, czeskim, rumuńskim, słowackim, słoweńskim, węgierskim oraz włoskim.

⁷ W doktrynie funkcjonuje również pojęcie „ograniczona wspólność majątkowa”, tak M. Ryznar, A. Stępień-Sporek, *Harmonizacja małżeńskiego prawa majątkowego w USA i w Unii Europejskiej*, Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego, Kraków 2011, s. 45.

Niniejsza część publikacji zostanie poświęcona analizie prawno-porównawczej ustawowych ustrojów natychmiastowej wspólności majątkowej małżeńskiej powstających z chwilą zawarcia małżeństwa w wybranych państwach europejskich. Powyższe pozwoli na określenie szerszego kontekstu dla zagadnień będących przedmiotem rozważań zaprezentowanych w dalszej części.

Jednym z pierwszych ustawodawstw europejskich, które wprowadziło ustrój wspólności majątkowej do prawa małżeńskiego była Francja. We Francji ustawową wspólność ruchomości i nabytków wprowadzono po raz pierwszy Kodeksem Napoleona w 1804 r.⁸. Wspólność ta obejmowała początkowo wszystkie ruchomości, bez względu na to czy zostały nabyte przed zawarciem małżeństwa, czy w trakcie jego trwania oraz bez względu na tytuł, pod którym zostały nabyte, nieruchomości nabyte w trakcie trwania małżeństwa, przychody i dochody z majątków odrębnych małżonków oraz dochody z pracy wykonywanej przez męża. Początkowo jedynie mąż był uprawniony do zarządu majątkiem wspólnym, a żona nie mogła bez zgody męża ani rozporządzać majątkiem wspólnym, ani zawierać jakichkolwiek umów związanych z tym majątkiem⁹. Reforma majątkowego prawa małżeńskiego nastąpiła dopiero w czerwcu 1965 r.¹⁰, kiedy to wspólność ruchomości i nabytków zastąpiono wspólnością ograniczoną do nabytków. Na wspólność nabytków składały się dochody małżonków, oszczędności z przychodów oraz dochody z majątków odrębnych małżonków. Pomimo zwiększającej się roli kobiety w związku małżeńskim mąż jednak wciąż pozostawał osobą zarządzającą majątkiem wspólnym. Kolejna nowelizacja w zakresie francuskiego prawa majątkowego małżeńskiego miała miejsce w 1985 r.¹¹

Obecnie zgodnie z prawem francuskim¹² z chwilą zawarcia małżeństwa powstaje między małżonkami ustawowy ustrój wspólności majątkowej, chyba że reżim ten zostanie wyłączony przez małżonków umową. Majątek objęty wspólnością majątkową małżeńską „*communauté des acquêts*”¹³ stanowi wspólność łączną obojga małżonków i jest administrowany na równych pra-

⁸ J.E. Sebree, *Outlines of Community Property*, LRev 32, Nowy Jork 1928, s. 37.

⁹ B. Wright, *Community Property in Europe and America*, American Bar Association Journal, Nr 703, Chicago 1925, s. 704.

¹⁰ H. van Wyk, *Matrimonial Property System*, s. 57.

¹¹ K. Boele-Woelki, *Matrimonial Property Law from a Comparative Law Perspective*, Deventer 2000, s. 3.

¹² E. Cooke, A. Barlow, T. Callus, *Community of property. A regime for England and Wales?*, Londyn 2006, s. 5.

¹³ K. Boele-Woelki, *Matrimonial Property Law*, s. 5.

wach przez obydwoje małżonków. Do majątku wspólnego małżonków wchodzi prawa majątkowe nabyte w czasie trwania wspólności¹⁴. Jednocześnie ustawodawca francuski wyłączył ze wspólności majątkowej składniki majątku należące do każdego z małżonków w dniu zawarcia małżeństwa, prawa majątkowe nabyte w drodze darowizny, zapisu lub dziedziczenia, jak również składniki majątku mające charakter osobisty. Powyżej wskazane prawa wchodzi w skład majątków osobistych każdego z małżonków. Francuskie prawo majątkowe małżeńskie przewiduje domniemanie, z którego wynika, że każdy składnik majątku małżonków wchodzi w skład majątku wspólnego, dopóki małżonkowie nie wykażą, że konkretny przedmiot lub prawo wchodzi w skład majątku osobistego jednego z małżonków. Podobna konstrukcja wspólności majątkowej obowiązuje również w prawie maltańskim, luksemburskim, portugalskim oraz hiszpańskim, przy czym kataloński kodeks rodzinny wprowadza jako ustawy ustrój rozdzielności majątkowej¹⁵.

Maltańskie¹⁶ prawo majątkowe małżeńskie przewiduje powstanie między małżonkami ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej z mocy ustawy w przypadku, gdy małżonkowie nie zawarli umowy majątkowej małżeńskiej. Z chwilą powstania wspólności majątkowej obejmuje ona wszystkie przedmioty majątkowe nabyte przez każdego z małżonków, w tym również z działalności zawodowej, pożytki z majątku każdego z małżonków oraz rzeczy ruchome, a także nieruchomości nabyte odpłatnie przez każdego z małżonków w czasie trwania małżeństwa. Zgodnie z prawem maltańskim, przedmioty majątkowe nabyte przez każdego z małżonków na podstawie umowy darowizny lub w drodze dziedziczenia wchodzi do majątku osobistego małżonka, który je otrzymał lub odziedziczył. Maltański kodeks cywilny wskazuje na domniemanie, że całość majątku będącego w posiadaniu obojga lub jednego z małżonków należy do majątku wspólnego, chyba że zostanie wykazane, że dany przedmiot lub prawo stanowi majątek osobisty jednego z małżonków.

¹⁴ Opracowano na podstawie informacji udostępnionych na stronie <http://www.coupleseurope.eu/pl/france/topics/2-Czy-istnieje-ustawowy-malzenski-ustrój-majatkowy-i-jeśli-tak-na-jakich-zasadach-taki-ustrój-działa>.

¹⁵ W Hiszpanii obowiązuje kilka odrębnych reżimów majątkowych małżeńskich. Hiszpański kodeks cywilny wprowadza ustrój wspólności majątkowej małżeńskiej, w którym małżonkowie mają równe prawa. Zgodnie z kolei z Katalońskim Kodeksem Rodzinnym małżonkowie pozostają w ustroju rozdzielności majątkowej, jednak ustawodawca wprowadza instytucję majątkowego wyrownania na podstawie nakładów pracy małżonków.

¹⁶ F. Cachia, *Matrimonial Regimes: Community and Paraphernal Property*, 2010, <https://www.ghsl.org/viewer/425/pdf.pdf>, <http://www.coupleseurope.eu/pl/malta/topics/2-Czy-istnieje-ustawowy-malzenski-ustrój-majatkowy-i-jeśli-tak-na-jakich-zasadach-taki-ustrój-działa>.

Ustawowym ustrojem majątkowym małżeńskim zgodnie z prawem luksemburskim¹⁷ jest także ustrój wspólności majątkowej zwany również wspólnością nabytków. Małżonkowie, poza majątkiem wspólnym, posiadają także majątki odrębne. Zgodnie z luksemburskim kodeksem cywilnym do majątku wspólnego wchodzi aktywa pochodzące z zarobków małżonków, pożytków i dochodów z majątków odrębnych, jak również przedmioty majątkowe nabyte odpłatnie przez każdego z małżonków w czasie trwania małżeństwa. Z kolei do majątku odrębnego każdego z małżonków zalicza się zgodnie z prawem luksemburskim przedmioty majątkowe posiadane przez każdego z małżonków w chwili zawarcia małżeństwa, przedmioty majątkowe nabyte przez każdego z małżonków w czasie trwania małżeństwa w drodze dziedziczenia lub darowizny oraz przedmioty osobiste nabyte w czasie trwania małżeństwa. Zgodnie z luksemburskim kodeksem cywilnym wszystkie przedmioty majątkowe, ruchome lub nieruchome uznaje się za składniki majątku wspólnego, chyba że zostanie wykazane, iż zgodnie z przepisami prawa należą one do majątku odrębnego jednego z małżonków. Z drugiej strony, w przypadku składników majątku wspólnego, odnośnie których nie zostanie wykazane, że zostały nabyte w czasie trwania małżeństwa do majątku osobistego jednego z małżonków, uznaje się je za nabyte do majątku wspólnego małżonków.

W przypadku braku zawarcia przez małżonków umowy majątkowej małżeńskiej zgodnie z prawem portugalskim¹⁸ powstaje między nimi z chwilą zawarcia związku małżeńskiego ustrój wspólności majątkowej. Według prawa portugalskiego małżonkowie mogą również posiadać swoje majątki odrębne, do których wchodzi w szczególności przedmioty majątkowe należące do małżonka w chwili zawarcia małżeństwa, wszelkie przedmioty majątkowe nabyte przez małżonka w czasie trwania małżeństwa w drodze dziedziczenia lub darowizny oraz przedmioty majątkowe nabyte przez małżonka w czasie trwania małżeństwa na podstawie wcześniejszych uprawnień. Zgodnie z portugalskim kodeksem cywilnym, domniemywa się, że wszystkich rzeczy ruchome wchodzi w skład majątku wspólnego małżonków, chyba że zostanie udowodnione, że dany przedmiot lub prawo stanowi majątek odrębny jednego z mał-

¹⁷ Opracowano na podstawie informacji udostępnionych na stronie <http://www.coupleurope.eu/pl/luxembourg/topics/2-Czy-istnieje-ustawowy-malzenski-ustrój-majątkowy-i-jeśli-tak-na-jakich-zasadach-taki-ustrój-działa>.

¹⁸ Opracowano na podstawie informacji udostępnionych na stronie <http://www.coupleurope.eu/pl/portugal/topics/2-Czy-istnieje-ustawowy-malzenski-ustrój-majątkowy-i-jeśli-tak-na-jakich-zasadach-taki-ustrój-działa>.

żonków. Z kolei na podstawie przepisów hiszpańskiego¹⁹ małżeńskiego prawa majątkowego małżonkowie mogą wskazać obowiązujący w ich małżeństwie ustrój. Hiszpański ustawodawca przewidział trzy ustroje majątkowe małżeńskie: wspólności majątkowej dorobku, rozdzielności majątkowej lub udziału w dorobku. W przypadku braku wskazania w umowie między małżonkami ustroju majątkowego, obowiązuje ich z mocy ustawy ustrój wspólności majątkowej. W ustroju wspólności majątkowej wszystkie przedmioty lub prawa nabyte przez każdego z małżonków w czasie trwania tego ustroju wchodzi w skład majątku dorobkowego. Każdy z małżonków posiada również swój majątek osobisty w skład, którego wchodzi przedmioty wniesione przez małżonka do małżeństwa oraz przedmioty, które zostały nabyte pod tytułem darmym w czasie trwania małżeństwa. Zgodnie z hiszpańskim kodeksem cywilnym, w przypadku, gdy małżonkowie pozostają w ustroju wspólności majątkowej domniemywa się, że przedmioty majątkowe znajdujące się w posiadaniu małżonków wchodzi w skład wspólnej masy majątkowej.

We Włoszech do 1975 r.²⁰ ustawowym ustrojem majątkowym małżeńskim była rozdzielność majątkowa. Wspólność małżeńska była jednak jednym z trzech alternatywnych ustrojów majątkowych, na które małżonkowie mogli się zdecydować. W dniu 20.9.1975 r. we Włoszech ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie wspólności nabytków jako ustawowego ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej oraz przewidział równouprawnienie małżonków w zakresie zarządu majątkiem wspólnym.

We włoskim²¹ ustawowym reżimie wspólności majątkowej małżeńskiej można wyróżnić trzy masy majątkowe: masę objętą natychmiastową wspólnością majątkową małżeńską „*comunione legale*”²², majątek osobisty małżonków oraz majątek określany jako „*comunione de residuo*”²³, który w przyszłości może potencjalnie stać się majątkiem objętym wspólnością majątkową małżeńską pod warunkiem, że będzie istniał i nie zostanie skonsumowany do

¹⁹ Opracowano na podstawie informacji udostępnionych na stronie <http://www.coupleseurope.eu/pl/spain/topics/2-Czy-istnieje-ustawowy-malzenski-ustrój-majatkowy-i-jeśli-tak-najakich-zasadach-taki-ustrój-działa>.

²⁰ H. van Wyk, *Matrimonial Property System*, s. 57.

²¹ G. Comande, *Study on matrimonial property regimes and the property of unmarried couples in private international law and internal law national report Italy*, JAI/A3/2001/03, http://ec.europa.eu/civiljustice/publications/docs/regimes/italy_report_en.pdf, s. 8.

²² K. Boele-Woelki, *Matrimonial Property Law*, s. 5.

²³ Wspólność odroczonej w świetle prawa włoskiego oznacza prawo małżonka do spłaty w wysokości równej połowie wartości majątku objętego wspólnością odroczonej. Wierzytelność małżonka o zapłatę z tego tytułu staje się wymagalna w dniu ustania wspólności majątkowej.

chwili rozwiązania wspólności²⁴. *Comunione de residuo* stanowi majątek o charakterze wspólności odroczonej. Włoski ustawodawca wprowadza więc system mieszany obejmujący zarówno wspólność małżeńską natychmiastową, jak i odroczoną.

Do majątku objętego natychmiastową wspólnością majątkową małżeńską włoski ustawodawca²⁵ zalicza prawa majątkowe nabyte w trakcie trwania wspólności przez małżonków działających łącznie lub samodzielnie przez jednego z nich, spółki zarządzane przez oboje małżonków, jeżeli zostały zawiązane po zawarciu związku małżeńskiego oraz wzrost wartości spółki należącej do jednego z małżonków w porównaniu ze stanem sprzed zawarcia związku małżeńskiego lub zyski z takiej spółki wypracowane w trakcie trwania małżeństwa, jeżeli spółka była zarządzana przez małżonków wspólnie. Z kolei w skład majątku osobistego każdego z małżonków wchodzi następujące prawa majątkowe²⁶:

- 1) przedmioty majątkowe nabyte przed zawarciem małżeństwa lub przed chwilą zawarcia umowy majątkowej małżeńskiej wprowadzającej między małżonkami ustrój wspólności majątkowej;
- 2) przedmioty majątkowe nabyte umową darowizny lub poprzez spadkobranie po zawarciu małżeństwa, o ile w akcie darowizny lub testamentie nie określono, że dane przedmioty majątkowe mają stanowić składniki majątku wspólnego;
- 3) przedmioty majątkowe przeznaczone wyłącznie do użytku osobistego małżonka oraz ich przynależności;
- 4) przedmioty majątkowe potrzebne małżonkowi do wykonywania zawodu;

²⁴ Zgodnie z przeważającymi poglądami doktryny i orzecznictwa włoskiego małżonek, który wypracował powyższe dochody jest uprawniony do samodzielnego dysponowania nimi pod warunkiem, że spełnił swoje obowiązki wobec rodziny (G. Comande, Study on matrimonial property regimes, s. 11).

²⁵ G. Comande, Study on matrimonial property regimes, s. 8–9.

²⁶ Opracowano na podstawie informacji udostępnionych na stronie <http://www.coupleseurope.eu/pl/italy/topics/2-Czy-istnieje-ustawowy-malzenski-ustrój-majatkowy-i-jeśli-tak-na-jakich-zasadach-taki-ustrój-działa>.

- 5) przedmioty majątkowe otrzymane tytułem odszkodowania za szkodę oraz świadczenia rentowe związane z częściową lub całkowitą niezdolnością do pracy oraz
- 6) przedmioty majątkowe nabyte odpłatnie w zamian za wymienione wyżej przedmioty, jeżeli takie oświadczenie zostało wyraźnie złożone w chwili ich nabycia.

Zgodnie z włoskim kodeksem cywilnym, aby prawa majątkowe wymienione powyżej w pkt 3, 4 i 6 zostały jednak wyłączone z majątku wspólnego i weszły do majątku osobistego małżonka konieczne jest spełnienie przesłanek przewidzianych prawem. W przypadku bowiem praw wymagających odnotowania w odpowiednich rejestrach majątkowych wymagane jest, aby małżonek, którego majątku osobistego prawa dotyczą, złożył w obecności drugiego małżonka oświadczenie o wyłączeniu tych praw majątkowych z majątku wspólnego. Wskazane oświadczenie małżonek składa przy dokonywaniu czynności prawnej zmierzającej do nabycia prawa.

Z kolei do majątku „*comunione de residuo*”²⁷, który objęty jest wspólnością odroczoną ustawodawca włoski²⁸ zalicza pożytki z majątku osobistego współmałżonków oraz zyski z ich działalności indywidualnej, jeżeli istnieją w chwili ustania wspólności; przedmioty majątkowe przeznaczone do prowadzenia przedsiębiorstwa przez jednego z małżonków, jeżeli przedsiębiorstwo powstało po zawarciu małżeństwa oraz wzrost wartości przedsiębiorstwa powstałego przed zawarciem małżeństwa, jeżeli wzrost ten istnieje w chwili ustania wspólności.

We Francji majątek służący jednemu z małżonków do prowadzenia działalności gospodarczej stanowi jego majątek osobisty, chyba że działalność ta została sfinansowana z majątku wspólnego małżonków²⁹. Prawo włoskie przewiduje z kolei zasadę, zgodnie z którą składniki majątku objęte wspólnością łączną małżonków bez względu na sposób ich wykorzystywania nie tracą swojego charakteru. Wyjątkiem w tym zakresie są składniki majątku objętego wspólnością odroczoną, które zostają objęte wspólnością majątkową małżeńską z chwilą zaprzestania wykorzystywania ich przez jednego z małżonków na potrzeby prowadzonej przez niego działalności gospodarczej³⁰. Zgodnie zarówno z prawem francuskim, jak również prawem włoskim, składniki majątku

²⁷ G. Comande, Study on matrimonial property regimes, s. 10.

²⁸ *Ibidem*, s. 11.

²⁹ K. Boele-Woelki, Matrimonial Property Law, s. 30–31.

³⁰ *Ibidem*.

nabyte w zamian za majątek osobisty każdego z małżonków wchodzi do ich majątków osobistych na zasadzie surogacji. Zasadę tę małżonkowie mogą jednak zarówno w prawie francuskim, jak i włoskim przełamać poprzez złożenie odpowiedniego oświadczenia³¹.

W Holandii³² do 2018 r. obowiązywał niespotykany w innych europejskich porządkach prawnych ustroj natychmiastowej uniwersalnej wspólności majątkowej małżeńskiej. Z chwilą powstania małżeństwa wszystkie prawa majątkowe małżonków, zarówno te nabyte przed powstaniem wspólności przez któregokolwiek z małżonków, jak również prawa nabyte przez jednego lub oboje małżonków po tej chwili wchodziły w skład majątku wspólnego³³. Do majątku wspólnego małżonków wchodziły również prawa nabyte w drodze spadkobrania, chyba że spadkodawca wyraził ten skutek wyłączył. Według holenderskiego kodeksu cywilnego³⁴ w brzmieniu sprzed 2018 r. majątek wspólny małżonków obejmował poza aktywami również pasywa. W skład wspólnej masy majątkowej wchodziły i obciążały majątek wspólny małżonków wszystkie zobowiązania zaciągnięte przez jednego lub oboje małżonków, poza tymi zobowiązaniami, które związane były wyłącznie z majątkiem osobistym jednego z małżonków.

Od 2018 r. do holenderskiego majątkowego prawa małżeńskiego³⁵ wprowadzono zmiany w prawie majątkowym małżeńskim, zgodnie z którymi wspólność majątkowa małżeńska składa się wyłącznie z praw majątkowych i zobowiązań powstałych w czasie trwania małżeństwa. Jednocześnie majątek oraz zobowiązania powstałe przed zawarciem związku małżeńskiego, z wyjątkiem praw nabytych lub zobowiązań zaciągniętych wspólnie, stanowią majątek osobisty każdego z małżonków. W prawie holenderskim ustanowiono również zasadę, zgodnie z którą do wspólności majątkowej małżeńskiej wchodzi prawa do odpowiedniego wynagrodzenia za nakład pracy włożonej przez małżonka w prowadzenie przez drugiego małżonka działalności gospodarczej, z której dochody wchodzi do majątku osobistego tego małżonka.

Wiele ustawodawstw Europy wschodniej również wprowadza jako ustawy ustroj wspólności majątkowej małżeńskiej o charakterze natychmiasto-

³¹ *Ibidem*.

³² E. Cooke, A. Barlow, T. Callus, *Community of property*, s. 5.

³³ Opracowano na podstawie informacji udostępnionych na stronie <http://www.coupleseurope.eu/pl/netherlands/topics/2-Czy-istnieje-ustawowy-malzenski-ustroj-majatkowy-i-jesli-tak-na-jakich-zasadach-taki-ustroj-dziala>.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ B.E. Reinhartz, *New Matrimonial Property Law in the Netherlands*, Amsterdam 2017, s. 5.

wym. Generalną zasadą tego reżimu majątkowego jest powstanie wspólnej masy majątkowej z chwilą zawiazania związku małżeńskiego, a małżonkowie majątek wspólny obejmują wspólnością praw³⁶. Jednocześnie, obok wspólnej masy majątkowej ustawodawcy konstruują dwie odrębne masy majątkowe stanowiące majątek osobisty każdego z małżonków.

Wschodnio-europejskie majątkowe prawa małżeńskie wprowadzają zwykle przepisami rangi ustawowej katalog składników wchodzących w skład majątku wspólnego. Do majątku wspólnego należą, co do zasady, przedmioty majątkowe nabyte w czasie trwania wspólności majątkowej przez małżonków działających łącznie lub przez jednego z małżonków działającego samodzielnie oraz dochody z majątków osobistych małżonków, jeżeli zostały uzyskane w trakcie trwania małżeństwa w reżimie wspólności majątkowej. Majątek wspólny małżonków tworzą więc zwykle aktywa³⁷. Prawodawstwa te wprowadzają także domniemanie prawne wzruszalne stanowiące, że prawo majątkowe nabyte w trakcie trwania wspólności wchodzi w skład majątku wspólnego małżonków, chyba że zostanie wykazane, że weszło do majątku osobistego jednego z nich.

Z kolei w skład majątków osobistych małżonków wchodzi zwykle przedmioty majątkowe nabyte przez małżonków przed powstaniem wspólności majątkowej, przedmioty majątkowe nabyte w drodze dziedziczenia lub otrzymane na podstawie darowizny, a także, co do zasady, prawa własności intelektualnej przysługujące małżonkowi, odszkodowania za szkodę na osobie, przedmioty majątkowe służące do użytku osobistego małżonka oraz przedmioty majątkowe nabyte w zamian za składniki majątku osobistego na zasadzie surogacji.

Wskazaną wyżej konstrukcję wspólności ustawowej małżeńskiej przewiduje małżeńskie majątkowe prawo chorwackie, bułgarskie, rumuńskie, estońskie, czeskie, a także słowackie.

Zgodnie z chorwacką³⁸ ustawą prawo rodzinne małżonkowie mogą pozostawać w ustroju ograniczonej wspólności majątkowej lub w ustroju rozdziel-

³⁶ Wyjątkową regulację prawa węgierskiego stanowi przepis konstytuujący ustawowy małżeński ustrój majątkowy z mocą wsteczną od dnia zawarcia przez małżonków związku partnerskiego, jeżeli istniał pomiędzy małżonkami przed zawarciem małżeństwa.

³⁷ Zgodnie z węgierskim kodeksem cywilnym wspólnością majątkową objęte są ciężary związane ze składnikami majątku wspólnego, a za zobowiązania zaciągnięte przez jednego z małżonków w trakcie wspólności majątkowej małżonkowie odpowiadają wspólnie.

³⁸ Opracowano na podstawie informacji udostępnionych na stronie <http://www.coupleseurope.eu/pl/croatia/topics/2-Czy-istnieje-ustawowy-malzenski-ustrój-majatkowy-i-jeśli-tak-na-jakich-zasadach-taki-ustrój-działa>.

ności majątkowej. W chorwackim prawie rodzinnym wspólnością objęte są rzeczy nabyte przez małżonków nakładem pracy w trakcie trwania małżeństwa oraz dochód jaki te rzeczy przynoszą. Przez nakład pracy małżonków rozumie się każdy rodzaj pracy, który powoduje powstanie wartości dodanej tj. indywidualny lub wspólny, bezpośredni lub pośredni. W tym kontekście, jako nakład pracy pośredni prawo chorwackie traktuje zapewnienie przez jednego z małżonków wsparcia moralnego, jego opiekę nad dziećmi i domem po to, by drugi z małżonków mógł swoją pracą powiększać majątek wspólny. W sensie prawnym małżonkowie są współwłaścicielami majątku wspólnego w częściach równych. Warte odnotowania jest także rozwiązanie wprowadzone przez ustawodawcę chorwackiego. Zgodnie z prawem chorwackim małżonkowie posiadają majątek osobisty oraz majątek wspólny. Na wspólny majątek małżonków składają się przedmioty majątkowe, które małżonkowie uzyskali w wyniku wykonywania pracy w czasie trwania małżeństwa oraz przedmioty majątkowe, które zostały nabyte za ten majątek na zasadzie surogacji. Ustawodawca chorwacki przewidział jednak, że małżonkowie są współwłaścicielami majątku wspólnego w częściach równych. Ustawowa regulacja w powyższym zakresie może zostać wyłączona umową między małżonkami. Majątek, który jest własnością małżonka w chwili zawierania małżeńskiej umowy majątkowej pozostaje jego majątkiem osobistym. Jednocześnie, majątek osobisty każdego z małżonków obejmuje także majątek nabyty przez małżonka w drodze dziedziczenia lub darowizny w czasie trwania małżeństwa. Do majątku wspólnego małżonków zgodnie z kolei z prawem bułgarskim³⁹ wchodzi przedmioty majątkowe nabyte przez małżonków w czasie trwania małżeństwa, bez względu na to, który z małżonków dokonał konkretnej czynności prawnej. Wspólność majątkowa nie obejmuje jednak przedmiotów majątkowych nabytych przez któregokolwiek z małżonków przed zawarciem związku małżeńskiego ani przedmiotów majątkowych nabytych przez każdego z małżonków w drodze dziedziczenia lub na podstawie umowy darowizny w czasie trwania małżeństwa. Dodatkowo, rzeczy ruchome nabyte przez jednego z małżonków w czasie trwania małżeństwa, które służą do jego użytku osobistego, wykonywania zawodu lub prowadzenia działalności zarobkowej stanowią majątek osobisty każdego z małżonków. W prawie bułgarskim obowiązuje również zasada surogacji majątków, zgodnie z którą składniki majątku nabyte w trakcie trwania małżeństwa w zamian

³⁹ Opracowano na podstawie informacji udostępnionych na stronie <http://www.coupleseurope.eu/pl/bulgaria/topics/2-Czy-istnieje-ustawowy-malzenski-ustrój-majatkowy-i-jeśli-tak-na-jakich-zasadach-taki-ustrój-działa>.

za składniki majątku osobistego stanowią majątek osobisty tego małżonka, do którego należał majątek, za który zostały nabyte.

Zgodnie z rumuńskim⁴⁰ małżeńskim prawem majątkowym wszystkie przedmioty majątkowe nabyte przez któregokolwiek z małżonków w czasie trwania wspólności należą do wspólnego majątku. Prawo rumuńskie stanowi, że do majątku osobistego każdego z małżonków należą: przedmioty majątkowe nabyte przez dziedziczenie, zapis lub darowiznę, chyba że spadkodawca lub darczyńca wyraźnie zastrzegł, że przedmioty te mają wejść w skład wspólnego majątku; przedmioty majątkowe służące do użytku osobistego małżonka; przedmioty majątkowe służące do wykonywania zawodu przez jednego z małżonków; prawa własności intelektualnej do prac małżonka; przedmioty majątkowe otrzymane jako nagroda lub wygrana; rękopisy naukowe lub literackie, rysunki i projekty artystyczne, projekty wynalazków; świadczenia z ubezpieczenia oraz odszkodowanie za szkody materialne i zadośćuczynienia za krzywdy wyrządzone jednemu z małżonków; przedmioty majątkowe, sumy pieniężne lub rzeczy nabyte w zamian za osobiste przedmioty majątkowe; pożyczki z osobistych przedmiotów majątkowych. Z kolei estońskie⁴¹ prawo majątkowe stanowi, że małżonkowie zawierając małżeństwo mogą wybrać obowiązujący w ich małżeństwie ustrój majątkowy. Zgodnie z prawem estońskim małżonkowie mogą pozostawać w ustroju majątkowym wspólności majątkowej, rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków lub rozdzielności majątkowej. W przypadku, gdy małżonkowie zawierając związek małżeński lub później zawierając małżeńską umowę majątkową nie dokonają wyboru małżeńskiego ustroju majątkowego, w prawie estońskim przyjmuje się, że małżonków obowiązuje ustrój wspólności majątkowej

Czeski⁴² kodeks cywilny przewiduje, że ustawowym ustrojem majątkowym jest ustrój wspólności majątkowej małżeńskiej. Zgodnie z prawem czeskim do majątku wspólnego małżonków należą przedmioty majątkowe nabyte przez jednego lub obojga małżonków w trakcie trwania małżeństwa, z wyłączeniem

⁴⁰ Opracowano na podstawie informacji udostępnionych na stronie <http://www.coupleseurope.eu/pl/romania/topics/2-Czy-istnieje-ustawowy-ma%C5%BCe%C5%84ski-ustr%C3%B3j-maj%C4%85tkowy-i-je%C5%9Bli-tak-na-jakich-zasadach-taki-ustr%C3%B3j-dzia%C5%82a>.

⁴¹ Opracowano na podstawie informacji opublikowanych na stronie <http://www.coupleseurope.eu/pl/estonia/topics/2-Czy-istnieje-ustawowy-ma%C5%BCe%C5%84ski-ustr%C3%B3j-maj%C4%85tkowy-i-je%C5%9Bli-tak-na-jakich-zasadach-taki-ustr%C3%B3j-dzia%C5%82a>.

⁴² Opracowano na podstawie informacji udostępnionych na stronie <http://www.coupleseurope.eu/pl/czech-republic/topics/2-Czy-istnieje-ustawowy-ma%C5%BCe%C5%84ski-ustr%C3%B3j-maj%C4%85tkowy-i-je%C5%9Bli-tak-na-jakich-zasadach-taki-ustr%C3%B3j-dzia%C5%82a>.

następujących przedmiotów majątkowych: służących do zaspokajania osobistych potrzeb jednego z małżonków, nabytych przez jednego z małżonków w drodze darowizny, dziedziczenia lub zapisu, chyba że spadkodawca lub darczyńca postanowili inaczej, uzyskanych przez jednego z małżonków z tytułu zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, nabytych przez jednego z małżonków w drodze czynności prawnej dotyczącej składników jego majątku osobistego, uzyskanych przez jednego z małżonków z tytułu odszkodowania za szkodę, zniszczenie lub utratę któregośkolwiek ze składników jego majątku osobistego, które na podstawie przepisów restytucyjnych zostały zwrócone małżonkowi, którego własność stanowiły przed zawarciem małżeństwa, lub zostały zwrócone małżonkowi będącemu spadkobiercą ich pierwotnego właściciela. Do majątku wspólnego małżonków zgodnie z prawem czeskim wchodzi także dochody z majątku osobistego każdego z małżonków, jak również udział małżonka w spółce lub spółdzielni, jeżeli małżonek stał się wspólnikiem spółki lub członkiem spółdzielni w trakcie trwania małżeństwa, chyba że nabycie udziałów lub akcji wchodzi do majątku osobistego małżonka zgodnie z powołanym wyżej wyliczeniem. Z kolei zgodnie z prawem słowackim⁴³ wszystkie przedmioty majątkowe ruchome, jak również nieruchomości, prawa rzeczowe i inne tytuły własności nabyte przez jednego z małżonków w czasie trwania małżeństwa wchodzi w skład majątku wspólnego. Do majątku wspólnego małżonków, zgodnie z prawem słowackim, nie wchodzi przedmioty majątkowe nabyte w drodze dziedziczenia lub na podstawie umowy darowizny, przedmioty majątkowe, które ze względu na swój charakter służą do zaspokojenia potrzeb osobistych lub wykonywania zawodu przez jednego z małżonków ani przedmioty majątkowe odzyskane na podstawie przepisów o przywróceniu własności na rzecz jednego z małżonków, który był ich właścicielem przed zawarciem małżeństwa, lub któremu zostały zwrócone jako spadkobiercy pierwotnego właściciela. Słowacki kodeks cywilny przewiduje, że małżonkowie obejmują majątek wspólny współwłasnością łączną. Udziały małżonków w majątku wspólnym mają więc charakter nieoznaczony.

Ustawodawstwa wschodnio-europejskie regulują w ten sam sposób chwilę powstania ustawowego ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej, którą jest dzień zawarcia małżeństwa. Jedynie wyjątkowo skutek powstania wspólności majątkowej obejmuje z mocy prawa wstecznie także okres pozostawania mał-

⁴³ Opracowano na podstawie informacji udostępnionych na stronie <http://www.coupleseurope.eu/pl/slovakia/topics/2-Czy-istnieje-ustawowy-malzenski-ustrój-majatkowy-i-jeśli-tak-na-jakich-zasadach-taki-ustrój-działa>.

żonków w związku partnerskim, jak to jest pod rządami węgierskiego prawa majątkowego małżeńskiego. Większość ustawodawstw ujmuje wspólną masę majątkową jako zbiór aktywów należących do małżonków. Niektóre jednak jurysdykcje tj. holenderska (do 2018 r.) i węgierska konstytuują zasadę, według której w skład wspólnej masy majątkowej małżeńskiej wchodzi także pasywa. Składniki wchodzące zarówno do wspólnej, jak i osobistych mas majątkowych małżonków są zwykle wyraźnie wskazane przez przepisy prawa majątkowego małżeńskiego. Obok majątku wspólnego małżonków funkcjonują bowiem zawsze przynajmniej dwie odrębne masy majątkowe stanowiące majątek osobisty (odrębny) każdego z małżonków.

§ 2. Ewolucja ustroju wspólności majątkowej w prawie polskim

Przechodząc do regulacji obowiązujących historycznie w polskim porządku prawnym wskazać należy, że w poprzednim stanie prawnym ukształtowanym przepisami Dekretu Prawo Małżeńskie Majątkowe z chwilą zawarcia związku małżeńskiego między małżonkami powstawał ustroj rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków. Po odzyskaniu niepodległości, w Polsce okresu międzywojnia w ramach procesu unifikacji i kodyfikacji prawa prowadzonego przez Komisję Kodyfikacyjną powstało kilka projektów zmierzających do kodyfikacji małżeńskiego prawa osobowego i majątkowego⁴⁴. Ostatecznie, wobec krytyki przygotowanych projektów, nie uzyskały one jednak akceptacji społecznej i nie weszły w życie⁴⁵. W latach 1945–1946 po zakończeniu II wojny światowej przeprowadzono unifikację prawa rodzinnego, a w życie weszły kolejno Dekret Prawo Małżeńskie i Dekret Prawo Małżeńskie Majątkowe⁴⁶. Wykorzystały one w znacznej mierze dorobek

⁴⁴ Projekt majątkowego prawa małżeńskiego opracowany przez prof. *Karola Lutostańskiego*, Warszawa 1934; Projekt prawa małżeńskiego majątkowego, Warszawa 1937.

⁴⁵ *G. Jędrejek*, Separacja w Projekcie prawa małżeńskiego z 1929 r., w: *A. Mezglewski* (red.), *Studia z Prawa Wyznaniowego*, t. 2, Lublin 2001, s. 57 i n.; *P. Kasprzyk*, Trudności kodyfikacyjne związane z wprowadzeniem instytucji separacji małżeńskiej do prawa polskiego, w: *A. Mezglewski* (red.), *Studia z Prawa Wyznaniowego*, t. 2, Lublin 2001, s. 30 i n.

⁴⁶ *P. Fiedorczyk*, Unifikacja i kodyfikacja prawa rodzinnego w Polsce (1945–1964), Białystok 2014, s. 82 i n.

Komisji Kodyfikacyjnej i przygotowane w jej ramach projekty prawa małżeńskiego⁴⁷.

Pod rządami Dekretu Prawo Małżeńskie Majątkowe zgodnie z art. 15 § 1 Dekretu Prawo Małżeńskie Majątkowe, majątek każdego z małżonków obejmował dwie masy majątkowe: majątek osobisty i dorobkowy, którymi każdy z małżonków zarządzał i rozporządzał samodzielnie. Zgodnie z art. 17 § 1 Dekretu Prawo Małżeńskie Majątkowe, majątkiem dorobkowym każdego z małżonków był majątek niestanowiący jego majątku osobistego. Jednocześnie w art. 18 Dekretu Prawo Małżeńskie Majątkowe wprowadzał domniemanie przynależności prawa do majątku dorobkowego każdego z małżonków⁴⁸. Istota wspólności majątkowej małżonków oparta na majątku dorobkowym wyrażała się w przepisie art. 15 § 2 Dekretu Prawo Małżeńskie Majątkowe. Zgodnie z powołanym wyżej przepisem, majątek dorobkowy każdego z małżonków z chwilą ustania ustawowego ustroju majątkowego małżeńskiego przekształcał się w ich współwłasność ułamkową w częściach równych. Dekret Prawo Małżeńskie stanowił próbę kompromisu pomiędzy ustawowym ustrojem wspólności majątkowej małżeńskiej a ustrojem rozdzielności majątkowej obowiązującym w państwach skandynawskich⁴⁹.

Dopiero wejście w życie Kodeksu rodzinnego z 1950 r. wprowadziło znaczącą zmianę w porównaniu do poprzednio obowiązującego stanu prawnego poprzez ustanowienie wspólności majątkowej małżonków, która rozciągała się na wszystkie nabyte przez jednego lub obydwoje małżonków przedmioty majątkowe. Kodeks rodzinny z 1950 r.⁵⁰ w art. 21 wprowadził jako ustawowy ustrój wspólności majątkowej nazywanej przez ustawodawcę „wspólnością ustawową”. Zgodnie z przepisami Kodeksu rodzinnego z 1950 r. w skład wspólności majątkowej wchodziły przedmioty majątkowe nabyte przez którekolwiek z małżonków w czasie trwania ustroju wspólności majątkowej małżeńskiej. Jednocześnie, z aktywów wspólności ustawowej zostały wyłączone przedmioty nabyte przez jednego z małżonków w drodze spadkobrania, zapisu

⁴⁷ L. Górnicki, Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939, Wrocław 2000, s. 237 i n.

⁴⁸ Art. 18: W razie wątpliwości majątek uważa się za dorobkowy.

⁴⁹ J. Policzkiwicz, Ustrój ustawowy z prawa małżeńskiego majątkowego, PN 1947, t. 2, s. 372; A. Kisa, Polskie prawo małżeńskie majątkowe, Warszawa 1948, s. 57.

⁵⁰ Ustawa z 27.6.1950 r. – Przepisy wprowadzające kodeks rodzinny (Dz.U. z 1950 r. Nr 34, poz. 309). Przepisem art. I § 1 i 2 pkt 3 ustawy z 27.6.1950 r. – Przepisy wprowadzające kodeks rodzinny uchylono obowiązujący dotychczas w zakresie stosunków majątkowych małżeńskich Dekret z 1946 r. Jednocześnie w życie wszedł Kodeks rodzinny.